

ц 24 (281)
Чэрвень 2009 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

- **Новая кніга: клінковая зброя Полаччыны –** стар. 3
- **Асоба ў краязнаўстве: Міхаіл Калінін –** стар. 5
- **Лёс класіка: «Напішы за мяне мае раманы...» –** стар. 6

Нашы віншаванні

«Краязнаўчая газета» шчыра віншуе калектыў **Быхайскага раённага гісторыка-краязнаўчага музея з 30-годдзем заснавання і 25-годдзем стварэння экспазіцыі.**

Жадаем даўнім сябрам нашай газеты новых творчых і працоўных дасягненняў, болей цікавых наведвальнікаў, а таксама шчасця і добрабыту ў асабістым жыцці.

Рэдкалегія

На тым тыдні...

 Вялікі бардаўскі фест у гонар вядомага мастака **Язэпа Драздовіча** адбыўся **13–14 чэрвеня** ў мястэчку Перадолы Глыбоцкага раёна. Арганізаваў яго культурна-асветніцкі цэнтр імя Язэпа Драздовіча (кіраўнік Ада Райчонак) пры ўдзеле кампаніі «Будзьма беларусамі!». Асноўная мэта фестывалю – стварыць творчую пляцоўку і для прафесійных спевакоў, і для бардаў, і для пачаткоўцаў дзеля абмену досведам і ўмацавання сувязяў паміж рознымі пакаленнямі беларускіх музыкаў. Нездарма ўдзельнічаць у фэсце згадзіліся Кася Камоцкая, Віктар Шалкевіч, Андрэй Мельнікаў, Эдуард Акулін, Вольга Акуліч, Лера Сом ды іншыя барды і музыкі. Сёлета гэты фестываль прайшоў упершыню, але арганізатары ўпэўніваюць, што прыкладуць усе намаганні, каб імпрэза стала штогадоваю і дасягнула ўзроўню сусветных мерапрыемстваў падобнага кшталту.

 У Мастацкім музеі Віцебска адкрылася **выстаўка «Цуды маляванака»**. Дываны малявалі творцы рознага ўзросту – ад пачаткоўцаў без спецыяльнай адукацыі да вядомых мастакоў і выкладчыкаў. У працах жывуць неверагодныя казачныя вобразы, створаныя палётам уяўлення – птушкі, рыбы, коні, кветкі, анёлы, невядомыя, дзівосныя істоты, але аб'ядноўвае іх адно – шчырасць і дабрыня. Пры дапамозе простых вобразаў аўтары выказваюць думкі пра нараджэнне чалавека, каханне, сэнс жыцця, раскрываюць асаблівасці беларускага характару.

 15 чэрвеня ў Палацы мастацтваў у рамках святкавання 1000-годдзя Літвы пры падтрымцы кампаніі «Будзьма беларусамі!» прайшла **інтэрмедыя «Сумоўе з Літвой»**. У імпрэзе бралі ўдзел акцёры Віталь Халадок, Валеры Шушкевіч, мастак Мікола Купава. У іх выкананні прагучалі вершы і ўрыўкі з вядомых твораў: «Песні пра зубра» Міколы Гусоўскага, прадмовы да Бібліі Францыска Скарыны, Статута ВКЛ. У якасці музычнага аздаблення прагучалі творы гурта старадаўняй музыкі «Брэвіс».

 17 чэрвеня ў філіяле «Дом-музей І з'езда РСДРП» Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі адкрылася **выстаўка «Суровыя, ваенныя, простыя...»**. У экспазіцыі прадстаўлены паштоўкі часоў Вялікай Айчыннай вайны са збораў музея.

У рамках сёлета святкавання 1000-годдзя першай згадкі назвы Літва ў памяшканні **Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа НАН Беларусі 19 чэрвеня прайшла міжнародная канферэнцыя «Міленіум Літвы», якую арганізавалі камітэт святкавання «Міленіум Літвы», Цэнтральная навуковая бібліятэка і Польскі Інстытут у Мінску.**

У праграме былі запланаваны выступленні амаль трыццаці навукоўцаў з Беларусі і Польшчы, сярод іх **Анатоль Грыцкевіч, Адам Мальдзіс, Уладзімір Конан, Анатоль Цітоў, Дар'юш Шпопэр** ды іншыя. Дарэчы, многія з выступаўцаў – аўтары нашай газеты, чые публікацыі ўжо з'явіліся і будуць з'яўляцца на тэматычнай старонцы «Дзясячагоддзя першай згадкі наймення Літва ў гістарычных дакументах». А «Краязнаўчая» – адзінае ў краіне выданне, якое паслядоўна друкуе на сваіх старонках артыкулы і нататкі, звязаныя з юбілеем. Зрэшты, і святковыя мерапрыемствы маглі б адзначацца шырэй і не толькі на ўзроўні грамадскай ініцыятывы.

А ганарыцца сённяшнім грамадзянам Рэспублікі Беларусь ёсць чым. Пра гэтае кажуць нават назвы дакладаў, падрыхтаваных да канферэнцыі. Мяркуюць самі паводле некаторых з іх. Прафесар, доктар гістарычных навук **Алесь Краўцэвіч** з Гродна прапанаваў даклад «Каралеўства Літва і ўтварэнне ВКЛ»; дырэктар Навагрудскага краязнаўчага музея **Тамара Вярышчкая** – «Навагрудак – першая сталіца ВКЛ»; доктар філасофскіх навук **Уладзімір Конан** падрыхтаваў даклад «Беларуская культура ў ВКЛ»; кандыдат юрыдычных навук **Галіна Дзёрбіна** – «Статуты ВКЛ – помнікі права эпохі Рэнэсансу»; доктар мастацтвазнаўства, прафесар Беларускай акадэміі музыкі **Вольга Дадзімава** звярнула ўвагу на тэму «Музычная культура ВКЛ»; доктар філалагічных навук, вядучы на-

вуковы супрацоўнік Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы **Іван Саверчанка** прапанаваў тэму «Беларускія (літоўскія) летапісныя творы XIII–XVI стст.».

Асобна варта адзначыць даклады, якія спрабуюць шукаць паходжанне назвы Літва, яе першапачатковае месцазнаходжанне, загадкі, якія дасягненні чакаюць разгадка. Кандыдат гістарычных навук **Эдвард Зайкоўскі** прапанаваў для канферэнцыі тэму «Старажытная Літва ў археалогіі і пісьмовых крыніцах»; «Паходжанне назвы «Літва» разглядае гісторык і выдавец **Сяргей Санько**; «Гісторыка-геральдычную карту прыналежнасці гербу «Пагоня» прапанаваў для канферэнцыі тэму «Старажытная Літва ў археалогіі і спецыяліст па генеалогіі **Леанід Акаловіч** разглядае тэму «Паселішчы з найменнем «Літва» і вытворныя на тэрыторыі ВКЛ»; «Да пытання паходжання стану «літва» разва-

жае гісторык, журналіст і краязнаўца **Здзіслаў Сіцька**, а кандыдат філалагічных навук, **БДзУКМ Ігар Клімаў** прапанаваў «Канцэпцыю раманскага паходжання Літвы». Госць з Гданьска прафесар, доктар гістарычных навук **Дар'юш Шпопэр** разгледзеў тэму «Вялікае Княства Літоўскае ў палітычнай думцы кансерватараў Літвы XIX–XX стст.»

Зрэшты, немагчыма ўгадаць нават у пераліку ўсе даклады, што прагучалі на канферэнцыі або былі толькі заяўленымі. Хто ж не быў на канферэнцыі, але мае зацікаўленасць, зможа прачытаць даклады ў зборніку, які будзе выдадзены па яе выніках. Можам толькі дадаць, што ёсць дамоўленасць з арганітэтам канферэнцыі пра надрукаванне часткі дакладаў на старонках «Краязнаўчай газеты».

У рамках мерапрыемства была арганізаваная адмысловая выстаўка, складзеная з фондаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа НАН Беларусі, дзе можна было пабачыць выданні розных гадоў, прысвечаныя старажытнай Літве і ВКЛ, прайшла прэзентацыя новых кніг і публікацыяў у перыядычным друку, прысвечаных гісторыі Літвы і Вялікага Княства Літоўскага. Падчас яе былі прадстаўлены кнігі **Анатоль Грыцкевіча «Старонкі нашай мінуўшчыны», Здзіслава Сіцькі «Утроп літвы», Алеся Краўцэвіча «Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага»** ды іншыя выданні. Падчас прэзентацыі выступіў і **Уладзімір Пучынскі**, намеснік галоўнага рэдактара «Краязнаўчай газеты» – адзінага ў краіне выдання, дзе тэма 1000-годдзя Літвы надаецца вялікае месца і існуе адмысловая рубрыка.

Лявон ПАЛЬСКІ,
фота аўтара

Другі дзень канферэнцыі быў прысвечаны вандройцы на гістарычнай Літве. Але пра гэта – асобна.
Працяг тэмы глядзіце на стар. 2

Вандроўка па старажытнай Літве

Некалі, у старадаўнія часы, на захад ад Мінска зарадзілася магутная дзяржава Вялікае Княства Літоўскае. Туды і накіравалася экспедыцыя, сабраная аргкамітэтам «Міленіум Літвы». Маршрут пралягаў праз старажытныя мястэчкі і вёскі, багатыя на гісторыю і знакамітых людзей.

Гарадзішча каля вёскі Гарадок

Ракаў – старажытнае мястэчка з багатай гісторыяй – некалі належаў магнатскаму роду Валовічаў. А ў савецкія часы, знаходзячыся недалёка ад мяжы з Польшчай, з'яўляўся «сталіцай кантрабандыстаў». Зараз у Ракаве дзейнічаюць два музеі – Валовічаў і Янушкевічаў.

На поўнач ад Ракава, на беразе ракі Бярэзіна (Заходняя), стаіць вёска Гарадок. Гэтыя мясціны былі заселе-

ныя яшчэ ў старажытныя часы, і сведка гэтаму, гарадзішча, якое прымае да вёскі (пляцоўка, абкружаная шырокім ровам, за якім знаходзіцца рэшткі валоў). У свае часы археолагі выявілі тут адзнакі пажарышча, а таксама кераміку і кафлю з выяваю герба «Ружа» (цікава, што паводле «Хронікі Быхаўца» гэты герб належаў аднаму з радоў, які суправаджаў князя Палямона падчас

перасялення ў Літву). Некаторыя даследчыкі звязваюць гэтае гарадзішча з летапісным Гарадцом, які ў сярэдзіне XII стагоддзя належаў князю Валадару Глебавічу, унуку вядомага полацкага князя Усяслава Чарадзея.

Далей на захад, таксама ўздоўж Бярэзіны, ляжаць вёскі Палачаны і Літва. Самі назвы гавораць аб іх старажытнасці, але, на жаль, пакуль самых ранніх знойдзеных звесткі датуюцца 1756 годам, калі гэтыя мясціны, якія ўваходзілі ў маёнтка Палачаны, купіў Томаш Алефяровіч. Сама вёска Літва знаходзіцца ў жывапісных мясцінах, а самай старой мясцовай жыхарцы нядаўна споўнілася 100 гадоў.

Яшчэ адна невялікая вёска Літва ляжыць на рацэ Уса Стаўбцоўскага раёна. Вядомая з 1616 года, калі ўладальнік маёнтка Літва князь Януш Радзівіл прадаў яго Юрыю Капачоўскаму, а пазней маёнтка належаў Рудноўскім, Тышкевічам, Мянкоўскім і інш.

Праехаўшы мястэчкі Мір і Карэлічы экспедыцыя патрапіла ў Навагрудак, (я лічу, мяркуемую. – Аўт.) першую сталіцу ВКЛ. Горад уражвае старажытнасцю і прыгажосцю – руіны замка XIV–XVII стагоддзяў, Фарны касцёл, дзе ў 1422 годзе пабраліся шлюбам кароль Ягайла і князёўна Соф'я Гальшанская, гара Міндоўга, сядзіба Адама Міцкевіча, старыя дамы, часткова адрэстаўраваныя. А непадалёк ад горада размешчана вёска Літоўка, дзе, магчыма, у часы караля Міндоўга была рэзідэнцыя першых біскупаў Літоўскіх.

На поўдзень ад Навагрудка, каля вёскі Радагошча, размешчана вялізная гара, парослая старымі дубамі. Яна ўражвае памерамі і прыгажосцю. У старадаўнія часы людзі ўшаноўвалі свяшчэнныя дрэвы і гаі, і дубы лічыліся сімвалам Перуна. Як сцвярджаюць даследчыкі, гэта і ёсць адно з старажытных свяцілішчаў на Гарадзеншчыне (датуецца ажно VIII стагоддзем), тым больш, падобныя свяцілішчы існавалі каля вёсак з такой жа назвай (Радагошч) як ва Украіне, так і ў Расіі. Дарэчы, лічыцца, што на гэтым гарадзішчы было першапачатковае паселішча Навагрудка, а пасля ўжо, у X–XI стагоддзях, перанесенае на тэрыторыю сучаснага горада.

Напрыканцы вандроўкі экспедыцыя наведла магчымую рэзідэнцыю караля Міндоўга, замак Варуту, дзе ён у 1251 годзе вытрымаў аблогу войскаў князя Таўцівіла. Зараз гэта гарадзішча, з рэшткамі равоў і валоў, каля г.п. Гарадзішча Баранавіцкага раёна.

Аб былой магутнасці старажытнай Літвы Міндоўга і Вітайта сёння гавораць толькі рэшткі гарадзішчаў, руіны замкаў, старыя касцёлы і назвы вёсак і ўрочышчаў...

Рыгор КРЭНЬ,
фота айтра

Ліпень

5. За тыдзень да Пятра садзілі рэпу на Смаленшчыне.
6. **Купалле.** Свята Сонца і кахання.
7. **Іван Купала.** «Учора была Купала, а сёння Іван».
10. **Самсон Сенагной. Сем братоў.** «На Самсона дождж – сем тыдняў то ж». «Сем братоў варожаць, колькі тыдняў пагоды».
12. **Пятро.** Свята заканчэння Купалля. «Да Пятра дзеўка хітра, а на Пятры – хоць твар ёй падатры».
13. **Паўпятро.** Дзень талакі. **Сымон.**
14. **Кузьма і Дзям'ян.** Свята кавалёў. «Святы Пятро жыта спеліць, святы Кузьма сярпы робіць, а святы Дзям'ян сена грабе».
17. **Андрэй.** «Авёс у світцы, а на грэчцы і кашулі няма». «Андрэй усіх мудрэй».
18. **Свята Месяца.** «Месяц гуляе».
21. **Казанская.** «Будзеш вазіць сена на Казанскую, то гумно да другое Казанскае не дастаіць». **Градавы дзень.** Засцерагаў ад нябесных стыхій, ад хвароб вачэй і галавы. **Пракоп.** «Пракоп бок прыпёк».
25. **Якуб.** «На Якуба хлеба поўна губа», «Які Якуб да паўдня, такая да снежня зіма».
26. **Гаўрылей.** Засцерагаліся, каб град не пабіў каноплі. **Ганна.** «Свята Ганна снапы кладзе», «Калі на Ганну раница халодная, то і зіма будзе ранняя і халодная».
29. **Афінаген.** Заціхаюць птушкі.
31. **Серпавіца, Шыпілінка** (пятніца перад Іллёю). Дзень «зазубрывання» сярпоў, падрыхтоўкі да жніва. «Шыпілінка ў кузню ідзець сярпы зубіць».

Складальнік Алесь ЛОЗКА

Дні, якія адзначаюць беларусы-каталікі, выдзелены курсівам. У праваслаўных яны замацаваныя за старым, юліянскім, стылем, што мае 13 лішніх дзён. Зорачкай /*/ пазначаныя святы «рухомай» царкоўнай пасхаліі.

Замежны досвед

Украінскую папуляцыю зуброў выратаваў Германія

«За гады незалежнасці папуляцыя зуброў ва Украіне (і не без удзелу браканьераў) зменшылася больш як удвая», – адзначае намеснік дырэктара Інстытута экалогіі Карпатаў НАН Украіны Аксана Марыскевіч. Таму ў рамках міжнароднага праекта з федэральнай зямлі Цюрынгія (ФРГ) у Львоўскую вобласць прывезлі шэсць асобінаў еўрапейскага зубра. Транспартаванне жывёлаў з Германіі на тэрыторыю Усходніх Карпатаў сталася адным з крокаў выратавання папуляцыі – метадам абнаўлення генетычнага фонду. Праект фінансуецца Каралеўскім таварыствам Нідэрландаў – Фондам вялікіх травядных млекакормячых.

Шэсць зуброў падараныя Украіне Паркам дзікіх жывёлаў зямлі Цюрынгія пры садзеянні польскага Таварыства сяброў зуброў. Цягам года «навацёлы» будуць жыць у адмыслова пабудаваным вальеры. Потым іх выпусцяць на тэрыторыю Нацыянальнага парку «Скаліўскія Бескіды».

Як адзначаюць кіраўнікі праекта, украінскія чыноўнікі доўга марудзілі з прыняццем мераў па выратаванні ўкраінскай папуляцыі зуброў. Так, дзікіх жывёлаў не маглі завесці ва Украіну ажно чатыры гады. Паводле падлікаў прыродаахоўных арганізацыяў, цяпер на тэрыторыі Львоўскай вобласці жывуць каля трох дзясяткаў зуброў, якія занесеныя ў Чырвоную кнігу Украіны і Еўропы. Ва ўсяе ж Украіне іх налічваецца да трох сотняў асобінаў.

І ў дадатак – такая інфармацыя, што з'явілася ў маі: у сувязі з фінансавым крызісам у Беларусі не будзе рэалізаваная праграма выдачы генетычных пашпартаў зубрам.

Па матэрыялах інтэрнэту

Радагошча, месца старажытнага свяцілішча

Мяркуемая Варута каля г.п. Гарадзішча

Навукоўцы ў Навагрудскім замку

На падставе гуманнасці і дабрыві

Тэатр «Зьніч» даўно вядомы сярод сталічных глядачоў сваімі незвычайнымі імпрэзамі. Вось і гэтым разам малая зала Беларускай дзяржаўнай філармоніі змясціла ў сабе прадстаўнікоў армянскай і ўкраінскай дыяспары ў Беларусі. І усё гэта з нагоды прыезду ў Беларусь народнай артысткі Украіны Ларысы Мікалаеўны Кадыравай. Спектакль «Буты» ў яе выкананні стаў сапраўды неардынарнай падзеяй у культурным жыцці сталіцы, бо ён аб'яднаў вакол сябе прадстаўнікоў некалі вялікай і шматнацыянальнай дзяржавы. Спектакль армянскага рэжысёра Акона Казанчана «Буты» (што ў перакладзе з украінскай мовы азначае «Быць») прысвечаны легендарнай армянскай актрысе Сірануіш, якая ў роскайце сваёй творчасці сыграла Гамлета. Галоўная гераіня спектакля – прыбіральшчыца тэатральнай грывёркі (у выкананні Ларысы Кадыравай) распавядае пра лёс актрысы, пра яе пачуцці падчас працы над ролямі Гамлета, пра народнае прызнанне Сірануіш пасля яе творчага трыумфу.

Перад спектаклем Ларыса Мікалаеўна ўдзяліла некалькі хвілін і пагадзілася на кароткую размову, якая была прасякнутая светлай настальгіяй па тых часах, калі і Украіна, і Арменія, і Беларусь былі разам.

– Ларыса Мікалаеўна, скажыце, калі ласка, што значыць для Вас гэты прыезд у Беларусь?

– Заўсёды з задавальненнем прыязджаю ў Мінск, у мяне тут ёсць сябры. Я і раней была тут некалькі разоў на гастролях. І да сённяшняга дня захоўваю ў сваім доме цудоўныя вырабы з беларускай саломкі і лёну. Люблю Беларусь за дзіўную чысціню. Мы ехалі сюды на машыне, і, як толькі перасяклі мяжу, адразу адчулі, якія добрыя дарогі тут, і ўбачылі, які навакол парадак і чысціня. І мімаволі пераносіш гэтыя якасці на тых людзей, што жы-

вуць на гэтай зямлі, – здаецца, што ўсе яны такія чыстыя, сумленныя і добрыя.

Ваша дзяржаўная філармонія – гэта проста унікальны культурны цэнтр. Да прыкладу, я не ведаю ва Украіне ніводнай філармоніі, дзе б ужо дваццаць гадоў існаваў такі тэатр манадрамы, як ваш «Зьніч». Тое, што ў вас ёсць музей Мулявіна – таксама дзіва, бо я не ведаю ніводнай філармоніі, дзе быў музей творчай асобы. Мы ўсе выраслі на яго песнях і ўсе любяць «Песняроў». Іх цудоўнае непаўторнае гучанне, унутраная гармонія, вядома ж, ішлі ад любові да роднай зямлі, народа, народнай песні, ад любові да роднага слова.

Са сваімі спектаклямі я аб'ездзіла ўвесь свет. Паўсюль прымалі добра, нават там, дзе не разумелі ніводнага сказанага мною слова. Я заўсёды была супраць «бягучага радка», які часта прапаноўвалі ў азіяцкіх і еўрапейскіх краінах, бо лічу, што мова тэатра – універсальная. Акцёр сваёю іграй, сілай сваёй эмацыянальнай думкі павінен данесці тое, што закладзена ў спектаклі. Дый у глядача ёсць магчымасць услухацца ў аўтэнтычнасць мовы, адчуць і зразумець яе мілагучнасць.

Беларускі глядач краане мяне тым, што разумее мяне, разумее тое, што я хачу сказаць без усялякага перакладу.

– Як бы Вы азначылі свой творчы перыяд, які звязаны са спектаклем «Буты»?

– Паставіць гэты спектакль прапанаваў мне мастацкі кіраўнік армянскага тэатра Акуб Казанчан. Украінская актрыса іграе армянскую актрысу, маючы на ўвазе і нават кажучы пра Сару Бернар, якая таксама іграла Гамлета. У гэтым спектаклі быццам бы сціраюцца не толькі культурныя і геаграфічныя межы, але і межы ў прасторы і часе; мы гаворым пра чалавечую супольнасць на падставе гуманнасці, дабрыві, інтэлекту, розуму, глыбокага духоўнага свету. Для мяне гэта унікальная магчымасць, каб весці дыялог культур.

Кожны год у нас ва Украіне я арганізуюваю фестывалі. Адзін з іх – фестываль жаночых манадрам. У мінулым годзе фестываль быў прысвечаны Маркесу, а ў гэтым годзе ён будзе прысвечаны Гогалю. На гэты фестываль з'едуцца прадстаўнікі ўніверсітэтаў славянскай філалогіі Гарварда, рымскага, пакістанскага, індыйскага, польскага, расійскага ўніверсітэтаў. І мы будзем размаўляць пра Гогаля, які з украінскай душой пісаў па-руску.

Іна САБАЛЕЎСКАЯ

Клінковая зброя Полацкай зямлі

19 чэрвеня 2009 года ў Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі адбылася прэзентацыя кнігі Мікалая Плавінскага «Нарысы гісторыі клінковай зброі X–XIII стагоддзяў на Беларусі».

Аўтар кнігі скончыў гістарычны факультэт БДУ, аспірантуру Інстытута гісторыі НАН Беларусі, і ўжо на працягу 10 гадоў працуе ў Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі, а з нядаўняга часу ўзначальвае аддзел археалогіі, нумізматыкі і зброі. У свае 28 гадоў Мікалай Аляксандравіч напісаў больш як 50 навуковых артыкулаў. Дзякуючы яго намаганням ужо колькі гадоў запар на Віцебшчыну, на зямлю былога Полацкага княства, штогод арганізуюцца археалагічныя экспедыцыі, падчас якіх было сабрана шмат матэрыялаў па гісторыі Беларусі X–XIII стагоддзяў, у тым ліку і клінковай зброі (дарэчы, у экспедыцыях было знойдзена каля 40 мячоў).

На падставе археалагічных дадзеных, матэрыялаў, сабраных самім аўтарам, пісьмовых (у тым ліку і замежных) і іканаграфічных крыніцаў у кнізе выяўляюцца асноўныя напрамкі развіцця клінковай зброі на Беларусі ў Сярэднявеччы. І што вельмі цікава, на падставе апошніх даследаванняў акрамя сухіх фактаў аўтар прапаноўвае і свае гіпотэзы.

Увогуле, тэкст кнігі суправаджаецца шматлікімі ілюстрацыямі. Як зазначыў вядомы беларускі археолаг Георгі Штыхаў, гэта першая абагульняючая манаграфія па дадзеным перыядзе на мала вывучаную і складаную тэму будзе мець попыт не толькі ў беларускіх гісторыкаў і даследчыкаў, але і ў іх калег з замежжа (дарэчы, гэта ўжо другая рэдакцыя кнігі, папраўленая і дапоўненая). На мой погляд, кніга будзе цікавай не толькі археолагам, гісторыкам і музейным супрацоўнікам, але і проста аматарам гісторыі.

Пятро СВІРЫД

Выстава

Фотаздымкі сувязіста

Сваю выставу ў зале Таварыства беларускай мовы фотамастак Мікола Ліннік суправаджаў такімі словамі: «Я не чакаю, што ўсе мае працы табе, шануюны глядач, спадабаюцца. Але выстава мае назву «Так бачу свет». Тваё ж бачанне, верагодна, іншае. І гэта добра, што кожны бачыць яго па-свойму». Тым не менш, імпрэза займела свайго глядача, бо на фота-

здымках – краявіды роднай зямлі, помнікі архітэктуры, сцэнка з жыцця. Прадстаўленыя на выставе і здымкі, зробленыя ў 70–80-я гады мінулага стагоддзя. Цікава паглядзець, як змяніўся свет.

Аўтар адзначае, што ўсе здымкі зробленыя апаратам «Зенит» розных мадыфікацыяў, фота аматарскае і не праходзіла апрацовак камп'ютэрнымі праграмамі. Фата-

графіяй заняўся ў 1963 годзе – у старэйшага брата быў апарат «Зоркий», і дзевяцігадовы хлопчык загарэўся жаданнем здымаць. А праз некалькі гадоў набыў свой першы «Зенит-Е» – збіраў грошы са стыпендыі і атрымаў заробак у будаўнічым атрадзе. Тым здымачом ён карыстаецца і сёння. «Я люблю ўсё рэальнае, – зазначае сп. Ліннік, – атрымаў радаць ад таго, што ўдалося быць у пэўны час у пэўным месцы і націснуць на затвор фотаапарата».

М. Ліннік не мае спецыяльнай мастацкай ці тэхнічнай адукацыі – ён радыёінжынер, працуе ў філіяле «Міжнародная сувязь» рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства «Белтэлекам». Некалі ён пяць гадоў працаваў нявызваленым намеснікам старшыні Радашковіцкага пасялковага Савета народных дэпутатаў, і дзякуючы яму ў той час праводзіліся шматлікія вечарыны ў сярэдняй і музычнай школах, ДOME культуры, бібліятэцы, бальніцы і санаторыі «Сасновы бор», ладзіліся экскурсіі па гістарычных мясцінах Беларусі.

Уладзімір ПІРОГ

Помнік Пятру Мсціслаўцу

Куды дзяюцца «конскія сілы»?..

Этнахаронім **Літва** як этымалагічная і семасіялагічная праблема Да тысячагоддзя першай пісьмовай згадкі Літвы

«Грамадска-станавая» версія

Гэтая версія была прапанаваная яшчэ ў 1932 г. Х. Лаўмянскім, які выказаў думку, што ў шэрагу кантэкстаў у рускіх летапісах пад Літвой разумеецца не племя літоўцаў і не край, а княскія вайсковыя дружны. Яшчэ раней Э. Вольтэр звярнуў увагу на тлумачэнне «Летапісцам Пераслаўля Суздальскага» да згадкі пра Літву: «конокръмци», што ён інтэрпрэтаваў як ўказанне на старажытны занятак літоўцаў – догляд коней і супаставіў яго з беларускім літуанізмам ройтнікі «вершнікі, коннікі» (літ. raitas «вершнік» < ням. Reiter «вершнік, коннік, кавалерыст»). У актах часоў ВКЛ, напісаных на лаціне, гэтыя «канакормцы» называюцца rabulatores equorum «нарыхтоўшчыкі корму для коней, фуражыры», на старабеларускай мове – лейты, што азначала «чорнаробчыя дваровыя людзі; работнікі стайні феадала». Доглядам княскіх коней (кони воживали) займаліся і ройтнікі.

Лінгвістычную інтэрпрэтацыю тэрміна лейты прапанавалі ў сярэдзіне 1990-х гг. С. Каралюнас. Ён у якасці крыніцы для этнахароніма Літва ўзнаўляе гіпатэтычны праформы *leit- са значэннем «збірацца разам», *leita «дружына, войска», выводзячы з іх значэнне «узброенае суправаджэнне князя» для рэальна засведчанага слова leitis (лат. «літовец»). Далейшае развіццё гэтай гіпотэзы атрымала ў манаграфіі А. Дубоніса. Як можна меркаваць паводле даследаванняў С. Каралюнаса і А. Дубоніса, лейці ўтваралі асобны грамадскі стан нападзалежных служылых людзей, валодалі спадчынай зямлёй і пэўнымі асабістымі вольнасцямі, выконвалі вайсковыя абавязкі, жылі вялікімі сем'ямі. Верагодна, гэты стан уяўляў спадчыну радавага ладу, бо лейцымі князя было стаць ні па волі князя, ні як-небудзь іначай. Апроч іншага, у абавязкі лейцыяў уваходзіў догляд замкаў, частка лейцыяў нават на-

лежала да шляхецкага стану.

Версію С. Каралюнаса падтрымаў і венгерскі даследнік Э. Байтар, прывёўшы ў якасці паралелі назву дружыны вікінгаў Русь, якая потым стала ўжывацца як этнонім. Але Байтар лічыць назой *leitis за супольны для адзінага лета-літоўскага племені (Lithuanian-Latvian tribe), якое здзейсніла двухэтапную міграцыю на поўнач. Першая міграцыя адбылася з тэрыторыі сучаснай Літвы ў VI ст. н.э. і мела вынікам аселішча латгалаў у Відзэме. Другая здзяйснялася з тэрыторыі сучаснай Беларусі ў VIII–IX стст. н.э., калі латгалы аселі ў цяперашняй Латгаліі. На думку Байтара, Латгалію насамрэч засялілі славяне-крывічы, якія засвоілі балцкую гаворку. Да гіпатэтычнай праформы *Leit-а Байтар узводзіць і Lietuva, і Latvia, і Letgale, што з фармальнага гледзішча больш чым спрэчна, як, зрэшты, і балтызцыя славянаў-крывічоў падчас іх рассялення ў Латгале, тады як больш натуральна разглядаць паступовую славізацыю балтаў-крывічоў у больш познія часы.

З гісторыі толькі нашага рэгіёну вядомыя як факты своеасаблівай грамадска-станавой спецыялізацыі пэўных этнічных груп, так і выпадкі пераносу этнічных найменняў на назвы заняткаў. Так, блр. борці, барцякі «перасяленцы з прускай Барты», якія мелі асобнае Барцянскае староства, спецыялізаваліся на будаўніцтве мастоў, за што не прызываліся ў войска. Так, добра інвентарызаванае ў XVII ст. Барцянскае староства складалася з чатырох вайтоўстваў: Пяляскага, Скалоўскага, Гарадзенскага і Панямонскага (у склад кожнага з іх уваходзіла ад трох да васьмі вёсак, што і ўтваралі адносна невялікія сельскія акругі – копы або «крывулі»). Цікава, што Барцянскае староства было заселенае ў XIV ст. прускімі ўцекачамі і перасяленцамі з земляў Барта і Скаловія, пра што сведчаць і сучасныя на-

Літоўскі баярын
Гравюра з «Хронікі
Еўрапейскай Сарматыі»
Аляксандра Гваньіні
(XVI ст.)

мінацыі жыхароў: скалікі (skali kai) і барцякі (barc'ekai), борці.

Назой борці стаў нават спецыялізаваным тэрмінам для азначэння пэўнай карпарацыі будаўнікоў і пільнавальнікаў мастоў. Пры гэтым трэба ўлічыць яшчэ два моманты: 1) будоўля мастоў ў індаеўрапейскіх традыцыях уваходзіла ў кола абавязкаў пэўных святарскіх карпарацыяў (параўн. лац. pontifex «той, хто будзе мост»; рытуальны кантэкст мае і спеўная формула «масці клалку, заві ў хатку» ў валачобных і калядных тэкстах); 2) тэрмін барцякі ўжо быў супастаўлены з назовам адной са святарскіх карпарацыяў.

Што да крывічоў, то не губляе значнасці заўвага У. Тапарова: «Крывічы могуць асэнсоўвацца як пэўнага кшталту левіты, племя жрацоў, святароў».

Асабліва варта прыгадаць блр. *літва «чараўніца» > блр. маг. літва ды пад. У гэтым сэнсе зусім не вылучана развіццё значэння «чараўнік» у слова ліцвін, як гэта вынікае з кантэксту фразы: «Вялікі чараўнік, сказана – ліцвін» (ЛІП № 215 «Ваўкалкі», запісана ў Васількоўскім п. Кіеўскай губ.; раней ва Украіне ліцвінамі на-

зывалі беларусаў). Не ў апошняю чаргу гэта звязана з доўгім трыманнем паганства на балцкіх землях. Ва Украіне вядомая падобная назва расліны літвінчыкі «смілка армеріевидна, Silene armeria L.», якое Этымалагічны слоўнік украінскай мовы звязвае з літвін «літовец»; (заст.) білорус; полішук» на той падставе, што від Silene lithuanica Zapal., у адрозненне ад Silene armeria, якую разводзяць у

вах, датычных разгляданага этнахароніма, і ўважаць (зрэшты, пераканаўча так і не даведзеную) адпаведнасць балцкіх і паўночнагерманскіх слоў за супольную «цыркумбалтыйскую» семантычную інавацыю, якая падтрымлівалася б суадносінамі балц. t – герм. f, але безадносную да звязаных з морам заняткаў насельніцтва;

або лічыць балцкія словы залежнымі ад скандынаўскіх, праніклых у балцкі рэгіён на пачатку эпохі вікінгаў і ўсталявання гандлёвых шляхоў у паўднёва-ўсходнюю Прыбалтыку. Лейдангі на Усход сапраўды былі рэгулярныя, прынамсі, з VIII ст., магчыма, і раней. Яны маглі спрычыніцца да замацавання ў Сярэднявеччы за двума даволі вялікімі абшарамі назваў Літва і Русь з іх пазнейшай этнізацыяй. Прынамсі, у кодэксе Упланда ёсць цікавы пасаж, які робіць такое меркаванне не немагчымым. Там шведскае *for R даўно ўважаецца за крыніцу Roots / Ruots / Rus (праз пасярэдніцтва фінскіх моваў). Шведскія словы lip і leþung можна з тых жа падставаў уважаць за крыніцы як слав. Литыва, так і літ. Lietuva (ад leþung), а для ст. блр. лейтм, лат. leitis крыніцу шукаць, напрыклад, у нарвежскіх гаворках. Тады і Літва, і Русь былі б слядамі тэхнічных тэрмінаў скандынаўскага паходжання для азначэння вайскова-гандлёвых выправаў, якія кантралявалі транспартныя (найперш водныя) шляхі ў Прыбалтыцы і Усходняй Еўропе.

Такі перанос сацыяльнай тэрміналогіі ў сферу этнаніміі зусім не выключны. Прыкладна 4 тысяча гадоў таму на Блізкім Усходзе з асепкаў розных этнасаў утвараліся адмысловыя карпарацыі рабаўнічых бандаў harigu (літар. «зброд»), якія кантралявалі буйныя гандлёвыя шляхі, пазней паступалі на службу вайсковымі наймітамі да магутных цароў і, відаць, падпарадкавалі частку семітаў, перадаўшы ім сваё карпаратыўнае найменне har/riku, ад якога пазней утварылася этнічная назва габрэяў.

Гіпотэза Каралюнаса-Дубоніса не вырашае гэтай дылемы. Але, ва ўсялякім разе, гэтая гіпотэза размыкае кола, у якое патрапілі іншыя падыходы да вытлумачэння назвы Літва, за кошт уключэння гісторыкакультурнага кантэксту і, адпаведна, больш пільнай увагі да семантычнага боку праблемы. Аднак, здаецца, менавіта матывацыі (семасіялагічны) бок патрабуе далейшага прасвятлення. Пры гэтым менавіта дадзеныя ўласна балцкай традыцыі могуць аказацца вельмі карыснымі.

Сяргей САНЬКО

Літва Тысячагадовая — наш родны край

Мастацкая выстава-конкурс для дзяцей і моладзі Беларусі прысвячаецца тысячагоддзю першай згадкі ў пісьмовых крыніцах племя «Літва». Больш чым праз 200 гадоў гэтае найменне дало імя новай дзяржаве – Вялікаму Княству Літоўскаму. З нагоды слаўнага юбілею Аргкамітэт «Міленіум Літвы» запрашае да ўдзелу ў імпрэзе ўсіх беларускіх дзяцей і моладзь як з Бацькаўшчыны, так і з іншых краінаў, дзе жывуць беларусы-ліцвіны, і не толькі беларусаў, але і ўсіх, хто пачувае сябе прыналежным да вялікай і багатай спадчыны Вялікага Княства Літоўскага.

Малюнкi ў рамках, а таксама іншыя працы належыць падаваць у Палац мастацтва да 10 кастрычніка гэтага года. Адрас: вуліца Казлова, 3, г. Мінск.

Адкрыццё выставы запланаванае на 22 кастрычніка 2009 года ў сталічным Палацы мастацтва.

Аргкамітэт «Міленіум Літвы»

Асоба ў краязнаўстве

Па рэках з фотаапаратам

Чалавек, пра якога хачу расказаць, – адзін з тых, на кім трымаецца нацыя, дзяржава. Альтруісты, «працаголікі» – яны прыходзяць на свет, каб сваёй руплівай дзейнасцю на ніве асветы, навукі зрабіць яго лепшым, больш утульным, спасцігальным. Менавіта такі чалавек Міхаіл Юр'евіч Калінін, дырэктар Цэнтральнага навукова-даследчага інстытута комплекснага выкарыстання водных рэсурсаў (ЦНДІКВВР), доктар тэхнічных навук, прафесар Міжнароднага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.Д. Сахарова, выдатны фотаамаатар.

Возера Свір

У красавіку мне пашанцавала наведаць фота-выстаўку Міхаіла Калініна «Прырода Міншчыны», прысвечаную Году роднай зямлі, што праходзіла ў Белдзяржуніверсітэце. Шчыра кажучы, я быў зачараваны фотаздымкамі; яны вызначаюцца высокай прафесійнасцю, да іх можна ставіцца як да прадметаў сучаснага выяўленчага мастацтва і эстэтычнага выхавання.

Краявіды Нарачы, Лагойшчыны, Нясвіжа, ваколіцаў Мінска, маляўнічых куточкаў вобласці – усё гэта натхняе, садзейнічае большай павазе да нашай прыроды. Зачараваны яго фотатворамі, захацеў больш даведацца пра гэтага ўнікальнага фотамайстра. Адбылася сустрэча, і вось што ён мне раскажаў.

Любоў да фатаграфавання ў дзяцінстве прывіў бацька. З таямніцамі прыроды пачаў знаёміцца ў школьныя гады, калі падчас летніх канікулаў у складзе экспедыцыі Інстытута геалогіі АН БССР выязджаў з геалагамі на пошукі нафты ў Рэчыцкі раён.

Магчыма, якраз удзел у экспедыцыях і вырашыў яго далейшы лёс: у 1968 годзе Міхаіл Юр'евіч паступіў вучыцца на геалага-геаграфічны факультэт Белдзяржуніверсітэта. А ў 1969-м у складзе групы студэнтаў-геолагаў быў пераведзены ў Кіеўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Т.Р. Шаўчэнкі, які і закончыў па спецыяльнасці «Гідрагеалогія і інжынерная геалогія». Пасля службы ў войску пачаў працаваць у Цэнтральным навукова-даследчым

інстытуце комплекснага выкарыстання водных рэсурсаў. Кандыдацкую дысертацыю па спецыяльнасці «Геалага-мінералагічныя навукі» абараніў у 1979 годзе. Па заданні Міністэрства воднай гаспадаркі СССР яму давялося шмат працаваць у розных саюзных рэспубліках, у Сярэд-

Рака Прыпяць

няй Азіі, а ў канцы 1980-х – пачатку 1990-х працаваў кансультантам у Йеменскай Рэспубліцы. Накаплены багаты досвед і шматлікія навуковыя публікацыі па праблемах вады і водакарыстання садзейнічалі напісанню дысертацыі, якую ён абараніў з прысваеннем яму вучонай ступені доктара тэхнічных навук.

Міхаіл Калінін падарожнічаў шмат і па абсягах былога Савецкага Саюза ад Далёкага Усходу да Закарпацця, і за ягонімі межамі. А з ім заўсёды быў сябра – фотаапарат.

Няшмат знойдзеца ў Беларусі месцаў, дзе не пабываў Міхаіл Калінін, адкуль не прывёз фотаздымкі маляўнічай прыроды. Фотаамаатарства, кажа ён, адымае шмат вольнага часу, а таксама сродкаў. Каб зняць, прыкладам, з вышыні птушынага палёту возера ці даліну Дзвіны, ён наймае верталёт на ўласныя сродкі (а гэта каштуе нямала).

Здабытыя, часам з вялікімі цяжкасцямі, яго фотаздымкі з відамі беларускай прыроды ў Год роднай зямлі вандруюць па ўсёй краіне. З фотавыстаўкай «Прырода Міншчыны» пазнаёміліся акрамя Мінска жыхары Барысава, Смалівічаў. Далейшы маршрут яе – у Маладзечна, Слуцк, Нясвіж і іншыя гарады вобласці. А фотавыстаўка «Прырода Гомельшчыны» з Гомеля «пераехала» ў Мазыр, затым накіруецца ў Рэчыцу. З дзівоснымі краявідамі Паазер'я пазнаёміліся віцябчане, і цяпер выстаўка дэманструецца ў Паставах, якім сёлета 600 гадоў з часу першага ўпамінання ў пісьмовых крыніцах.

Сёлета з фотапрацамі Міхаіла Юр'евіча змогуць пазнаёміцца і жыхары Гродзенскай, Брэсцкай і Магілёўскай абласцей. Яго выдатнымі фотаздымкамі ўпрыгожаны шматлікія кнігі (напрыклад, «Блакітны скарб Беларусі», «Турыстычная энцыклапедыя Беларусі», «Курорты і здравніцы Беларусі»), а таксама буклеты і даведнікі. Фотасправа, як адзначыў Міхаіл Калінін, не перашкаджае, а якраз дапамагае яго навуковай дзейнасці.

Ужо 6 гадоў ён узначальвае навукова-даследчы інстытут, з'яўляецца ініцыята-

Міхаіл Калінін

рам правядзення ў Мінску Міжнародных водных форумаў у 2003, 2006 і 2008 гадах.

Асабіста і ў сааўтарстве ім выдадзена каля 400 навуковых працаў, ён аўтар дзевяці вынаходніцтваў. Шматлікія даследаванні Міхаіла Калініна прысвечаны ахове навакольнага асяроддзя і здароўю насельніцтва. З 2007 года ён працуе і ў Дзяржаўным экалагічным ўніверсітэце імя А.Д. Сахарова. Добра ведаюць яго і далёка за межамі краіны. Міхаіл Калінін прадстаўляў Рэспубліку Беларусь на Мексіканскім Водным Форуме ў 2006 годзе, быў адзіным прадстаўніком ад Беларусі на Стамбульскім Сусветным Водным Форуме ў сакавіку 2009 года.

Цяпер рыхтуе дзве фотавыстаўкі, прысвечаныя прыродзе Беларусі, для пасольства Рэспублікі Беларусь у Турцыі. Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь падтрымала ідэю пасла ў Турцыі Валерыя Калесніка аб адкрыцці адпаведных выставак Міхаіла Калініна ва ўсіх краінах свету.

За сваю працу Міхаіл Калінін узнагароджаны медалём «За працоўныя заслугі» і шматлікімі ганаровымі граматамі.

У гутарцы я адзначыў яго сціпласць, уменне выслухаць суразмоўцу – рысы, уласцівыя беларускаму інтэлігенту (і чаго нестae некаторым прадстаўнікам чынавенства высокага рангу).

24 чэрвеня Міхаілу Юр'евічу Калініну споўнілася 60 гадоў. Хочацца пажадаць яму моцнага здароўя, творчых поспехаў і дабрабыту, як і ягонай маці Ірыне Валяр'янаўне, якая піша вершы, аптымістка, жыццялюбка і якой 29 чэрвеня споўняецца 85 гадоў.

Лявон ЦЕЛЕШ,
г. Дзяржынск

Макет русла Прыпяці

Наведваючы многія краіны, Міхаіл Калінін бачыў там музеі, прысвечаныя вадзе, і ў яго нарадзілася ідэя стварыць такі ж музей у нас. Задума ажыццявілася 5 чэрвеня 2007 года, калі быў адкрыты музей «Водныя рэсурсы Рэспублікі Беларусь» (ці музей вады), які месціцца ў будынку інстытута. Тут ёсць даведачна-інфармацыйныя матэрыялы аб стане водных аб-

ектаў краіны і яе водных рэсурсах. Цікавасць выклікаюць фрагмент мінскага водаправода 1874 года, знойдзены ў рацэ Свіслач у 2003 годзе, керамічная трубка, якая выкарыстоўвалася ў сярэдзіне XIX стагоддзя пад час першага дрэнажу зямель на Магілёўшчыне. А ў двары інстытута знаходзіцца самы буйны экспанат музея плошчай каля 300 м² – мадэль басейна ракі Прыпяць на ўсёй працягласці на тэрыторыі Беларусі. Даследаванні, якія праводзяць супрацоўнікі інстытута на гэтай мадэлі, дазваляюць папярэдзіць насельніцтва Заходняга і Беларускага Палесся пра маштабы паводкі і яе наступствы. З гэтымі і іншымі шматлікімі матэрыяламі наведавальнікаў знаёміць загадчык музея, кандыдат філасофскіх навук, дацэнт Віктар Уладзіміравіч Свірэлін. Ён жа збірае і калекцыю казак, міфаў, паданняў пра рэкі, азёры і балоты Беларусі.

Музей наведалі госці з многіх краінаў свету. А нашая моладзь пасля наведвання музея пачынае больш ашчадна ставіцца да крыніцы жыцця на планеце – вады.

Зразумела, немагчыма шмат расказаць у кароткім артыкуле пра гэтага таленавітага вучонага, даследчыка, педагога і грамадзяніна. Але да ўсіх званняў і тытулаў можна дадаць яшчэ адзін, ганаровы, – выдатны краязнаўца.

45 гадоў таму ў Цімкавічах на Капыльшчыне 24 чэрвеня быў адкрыты народны музей Кузьмы Чорнага. Зычым супрацоўнікам установы паспяхай і новых адкрыццяў. І прапануем чытачам газеты артыкул нашага даўняга аўтара прафесара Івана Лепешава пра малавядомыя старонкі жыцця класіка.

З нялёгкага жыцця Кузьмы Чорнага

У 12-томнай «Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» ў артыкуле пра Кузьму Чорнага (1974, т. 11) няма нават упамінку пра трагічныя старонкі з жыцця нашага выдатнага пісьменніка, класіка беларускай літаратуры, які пражыў усяго 44 гады. У цяперашніх жа энцыклапедыях («Беларуская Энцыклапедыя», т. 17; «Республика Беларусь», т. 7), а таксама ў шасцітомным бібліяграфічным даведніку «Беларускія пісьменнікі» (т. 6) сцісла паведамляецца, што К. Чорны ў 1938 годзе быў арыштаваны, а ў 1939 годзе выпушчаны на волю. Па тры-чатыры радкі пра сталінскія рэпрэсіі ў дачыненні да К. Чорнага даюць «Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя» (1999, т. 2) і падручнік для 11 класа «Беларуская літаратура» (1999). А вось больш падрабязныя звесткі.

Пад канец 1930-х гадоў з некалькіх сотняў беларускіх твораў ацалела толькі частына чалавек. Сталінскі хапун не абмінуў і Кузьму Чорнага. Хоць і не знішчыў яго, як іншых, але зламаў вялікага чалавека, укараціў ягоны век. 13 кастрычніка 1938 года К. Чорнага арыштавалі, трымалі ў камеры-адзіночцы і выпусцілі з кадэбіцкіх кіпшорыў толькі праз 8 месяцаў. А як здэкаваліся з яго, пра гэта ён згадвае ў сваім дзёніку 3 кастрычніка 1944 года — незадоўга перад заўчаснай смерцю: «У жоўсай турме мяне саджалі на кол, білі вялікім жалезным ключом па галаве і палівалі збітае месца халоднай вадою, паднімалі і кідалі на рэйку, білі паленам па голым жываце, уст аўлялі ў вушы папяровыя т рубкі і раўлі ў іх на ўсё горла, уганялі ў камеру з пацукімі...»

Ён можна выт рымліваў усе катэгорыі і анія не пагадзіўся з тым, чаго садцысты дабіваліся ад яго, — прызнання, што ён «нацфашыст» і польскі шпіён. Але мусіў, каб застацца жывым, пагадзіцца з іх бескампраміснай прапановай стаць сакрэтным супрацоўнікам з «органами».

У беларускім друку доўгі час быт авала сцвярдженне, быццам вызваліў К. Чорнага з турмы Панамарэнка — сталінскі ст аўленік у Мінску, галоўны тагачасны кіраўнік кампартыі Беларусі. Зрэдку гэта сцвярдженне сустракаецца і цяпер. Так, у 2000 годзе ў серыі «Беларускі кнігазбор» пабачылі свет «Выбраныя творы» К. Чорнага. Сярод іншых лепшых твораў пісьменніка тут упершыню на аснове аўтаграфічных змешчаны (без ранейшых рэдактарскіх і цензарскіх скарачэнняў) «Дзёнік». У каментары да «Дзёніка», як бы між іншым, сказана, што прызначэнне П.К. Панамарэнкі ў чэрвені 1938 года на пасаду першага сакратара ЦК КП(б)Б «супадае з выхадам К. Чорнага з турмы на волю (8 чэрвеня 1938 года)».

У гэтым каментары — істотная змена данат аў: Кузьма Чорны выйшаў на

волю сапраўды 8 чэрвеня, але не 1938 года, а пасадзілі яго ў турму, як ужо згадвалася вышэй, 13 кастрычніка 1938 года. І пасадзілі са згоды Панамарэнкі, які з 18 чэрвеня 1938 года ўзначальваў беларускіх бальшавікоў. І, дарэчы, ужо праз месяц пасля прыезду ў Мінск рапарт авай сваім маскоўскім апекунам (Сталіну і Якову): «Добываюсь рассмянення в несудебном порядке на особой тройке две тысячи по первой катэгории и три тысячи по второй» (Па «першай катэгорыі» — гэта растэр, а «па другой катэгорыі» — па дзесяць гадоў канцлагераў.)

Сцвярдженне ж пра Панамарэнку як пра вызваліцеля, як пра сталінскага анёла пайшло гуляць з кнігі Б. Сачанкі «Сняцца сны аб Беларусі...». Тут аўтар у форме ўспамінаў М. Лынькова перадае вусны апавед Панамарэнкі, які рат авай ад арышту Я. Купалу, Я. Коласа, З. Бядулю, К. Крапіву, М. Лынькова, як вызваліў К. Чорнага з турмы. З гэтай жа кнігі Барыса Сачанкі і іншых яго публікацый распаўсюдзіўся міф, як Купалу і Коласу ордэры на арышт замянілі, дзякуючы Панамарэнку, ордэнамі Леніна.

Паводле слушнага евангельскага выказвання, няма нічога таінавага, каб не стала яўным. Георгій Колас, вядомы беларускі крытык і літаратурнаўца, на пачатку 1990-х гадоў, калі часова часткова раскратцілі партыйныя і кадэбіцкія архівы, займаў магчымасць пазнаёміцца з некаторымі справамі «нацдэмаў» і сакрэтнымі партыйнымі дакументамі, а пасля што нішто апублікаваў у сваёй кнізе «Карані міфаў» (1998). На аснове гэтых матэрыялаў ён развенчвае міфы пра «анёла» Панамарэнку, прыводзіць шэраг выт рымак,

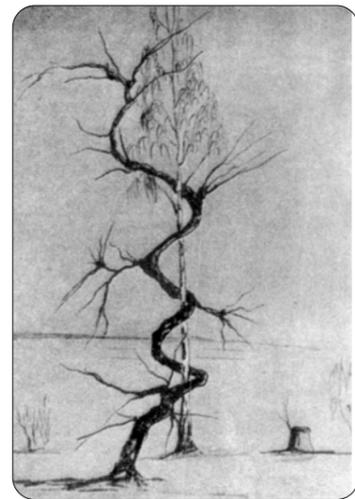
ад якіх, як кажуць, нідзе не дзенешся.

З песні слова не выкінеш. Ёсць тут і пра вымушаны паказанні К. Чорнага. Напрыклад, пра Янку Купалу: «Разгром надем до сих пор Купалой переживает ся как "разгром белорусского народа", как "вечная несправед-

беларусаў «ад паншчыны і да нашых дзён». У вайну напісаў тры раманы, шмат апавяданняў і публіцыстычных артыкулаў. З дзёнікавых запісаў 1944 года відаць, як яго пастаянна адрываў ад непасрэднай пісьменніцкай працы: «Я мог бы звацца не Чорны Кузьма, а чорнарабочы. Колькі за свой век я зрабіў гэтых перакладаў і напісаў усё, што без майго подпісу запісваюць ст аронкі ўсёй нашай прэсы...». «Пісаў і пішу бесперапынна публіцыстычныя артыкулы без подпісу, яны друкуюцца, уст аўляюцца ў тэкст у рэзалюцый антыфашыст оўскіх, скажам, зездаў, друкуюцца ў зборніках Купалы як купалаўская публіцыстыка... А я хаджу спрацованы і хворы і жыву ў кат ушку». У запісе за 5 ліпеня 1944 года К. Чорны прыгадвае: «Кліч да беларускага народа» і выст упленне на першым беларускім радыёмітыngu з Казані зімой 1941 г. пісаў Купалу».

Яшчэ некаторыя запісы, якія сведчаць пра многае. «29 верасня 1944 г. ужо я раз т выдзень, як я ў Мінску. Яшчэ жыву на падлозе ў доме Саюза пісьменнікаў. Няма дзе адспацца і адляжацца. Усе дні баліць галава, хіліць на сон, і зрок пагоршаў».

І самы апошні запіс з «Дзёніка» — за 22 лістапада 1944 года (у гэты дзень перастала біцца сэрца вялікага чалавека з незайздросным жыццёвым лёсам). Пададзім гэты запіс поўнацю: «Бадай што ўжо месяц, як у «кватэры», дадэнай мне Саўнаркомам. Але ж я краз як тая камера ў турме, дзе я сядзеў у 1938 годзе. Можна сказаць, што я ўжо дайшоў да апошняй мяжы. Бруд, цемь — вокны глядзяць у чорны т рохкутнік з высозных муроў. Пісаць няма як і жыць няма як. А тут жа, па адным калідоры, рамонтуюць кватэру Рыжыкаву. Там светла і добра. Там Рыжыкаву можна будзе круціць патэфон і гуляць у «пульку». У нас няма ўласнага жыцця, мы ўсё аддаём дзяржаве. Мы аддалі дзяржаве свае душы і таленты. Але мы не Рыжыкавы. Я жыву як апошняя пакідзішча. І не таму, што мне хтосьці зла хоча,

Малюнак К. Чорнага перыяду Вялікай Айчыннай вайны

а таму, што ў нас не эўрапейская дзяржава, дзе інтэлект уальныя асаблівасці чалавека робяць яго жыццё арганізаваным. А ў нас азіятчына. Падхалімства, хабарніцтва, чыноўніцтва, паклёпніцтва — за апошнія гады паднялося на вялікую вышыню. Колькі нашай інтэлігенцыі без даў прычыны гніе ў турмах і на высылцы! У мяне ўжо няма 70% здароўя. Я гіну і не магу выкарыстаць як бы трэба свой талент... Замест таго, каб рабіць тое, што мне трэба рабіць, я палю ў печы, цягаю ваду, змываю гаўно ў прыбіральні, краду дровы, дастаю з дошчак цвікі, мяю сваю парваную і вываленую адзежу. Тут вайна не да канца вінават а. Тут многа ад хамства. Апарат НКГБ і трысячы чыноўнікаў займаюць увесь горад — яны ўмеюць і любяць рваць аднаго і ўсіх за горла, а я гэтак ага не ўмею рабіць, дык не магу нават дастаць хоць т онеўкі праменьчык дзённага святла ў вакно і мучыся ў пограбе».

А гэтак апошні сказ з таго ж дзёнікавага запісу — перад адыходам у іншы свет: «Божа, напішы за мяне мае раманы, хіба так маліцца, ці што?»

Іван ЛЕПЕШАЎ, доктар філалагічных навук, прафесар кафедры беларускай мовы ГрДУ імя Янкі Купалы

(З кнігі «У пошуках ісціны», 2007 год)

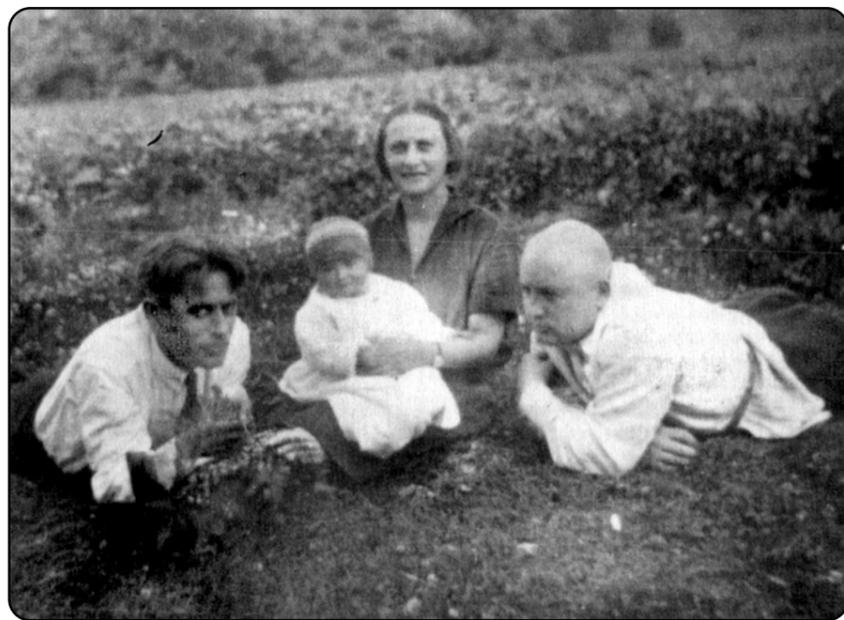
Вуліца ў Цімкавічах

лівост». Это я сам много раз слышал от жены Купалы, кот орая являет ся т очным рупором самого Купалы». І пасля таго ўжо, як К. Чорнага выпусцілі на волю, ён 1 верасня 1939 года мусіў ісці ў суд, дзе судзілі пісьменніка Міколу Хведаровіча, і сведчыць супраць яго як нацдэма. Але, як удакладняе, на аснове архіўных матэрыялаў, В. Скалабан у газеце «Советская Белоруссия» (05.01.2007), К. Чорны на гэтым працесе адмовіўся ад сваіх ранейшых паказанняў і сказаў, што адправіў на імя Панамарэнкі пісьмо, у якім распавёў пра тое, як кадэбісты выбівалі з яго пярэбны ім звесткі пра «ворагаў народа».

У дзёнікавым запісе, зробленым незадоўга да смерці, чытаем: «Доўгія гады мяне мучыла ГПУ-НКВД».

У 1941 годзе, калі пачалася вайна з нямецкім фашызмам, К. Чорны разам з жонкай і дачкой пешшу пайшоў на ўсход. У Крычаве ўступіў у шэрагі Чырвонай Арміі. Пасля стаў супрацоўнікам газеты-плаката «Раздавім фашысцкую гадзіну». А са ст удзеня 1942 года ён жыве ў Маскве. Займае з сям'ёй невялічкі нумар у гатэлі «Якар».

Нягледзячы на цяжкую хваробу, працаваў дзённа і ночна. Яшчэ ў даваенны час ён задумаў серыю раманаў пра гісторыю

Кузьма Чорны (справа), жонка Рэна (Рэвэка) з дачкою Рагнедай і Д. Свєраноўскай (швагер); 1929 г.

Працуючы з чытачамі і рыхтуючы краязнаўчыя мерапрыемствы, бібліятэкары Беларусі не толькі абыходзяцца агульнадаступнымі крыніцамі, але і распрацоўваюць свае віктарыны, конкурсы, галаваломкі. Як прыклад друкуем гэтую, «рэгіянальную», крыжаванку пра адзін з самых маладых беларускіх гарадоў. Мяркуем, што падобныя напрацоўкі ёсць і ў іншых кутках краіны. Пазнаёмце з імі суайчыннікаў – дасылайце ў «Краязнаўчую газету»!

Крыжаванка літаратурны

Наваполацк

Упоперак

7. Папулярная наваполацкая паэтэса і спявачка Людміла Фёдарова друкавалася таксама пад дзявоным прозвішчам ... («Дзвіна». Мн., 1992).
 8. Прозвішча былога наваполацкага настаўніка, паэта і перакладчыка, які зараз жыве ў Фінляндыі («Малодосць». 1987, № 4).
 9. «... шчасце імгненна» – пачатак верша В. Старынскага з яго зборніка «Ветразі жыцця».
 10. Назва чацвёртага зборніка вершаў БЛС «Полоцкая ветвь», выдадзенага на рускай мове.
 11. Знакаміты пісьменнік, гісторык, былы наваполаччанин, аўтар кнігі «Таямніцы полацкай гісторыі», «Фауна сноў», «Дзень, калі ўпала страла», «Ефрасіння Полацкая» ды інш.
 14. Кніга знакамітага наваполацкага пісьменніцы Ірыны Жарнасек.
 15. Буйное прамысловае прадпрыемства горада, спонсар выдання кнігі многіх наваполацкіх аўтараў.
 16. «... на эфесах і спражках мігціцца, на поўсці сабак паляўнічых ільсніцца» – пачатак радка з верша вядомага паэта, былога наваполаччанина А. Мінкіна «Нясвіжскія партрэты».
 18. Маладая ..., якая працуе ў бібліятэцы імя Якуба Коласа, лаўрэат прэміі «Залаты апостраф».
 23. ... Касцюк – імя наваполацкага журналіста, паэта, аўтара кнігі «Нас знають многіе» пра АТТ «Нафтазаводмантаж».
 25. «Не гаспадыняй, а лішняю гасцяй Вільня страчае і ставіць ...» – слова з верша «Госця» былой наваполаччанкі, зараз вядомай паэтэсы Валянціны Аксак.
 26. «Ой, рана на ...» – песня з рэпертуару наваполацкіх калектываў мастацкай самадзейнасці.
 27. Назва верша Аляксандра Шыпілы з яго кнігі вершаў «Времена» (бел.).
 28. «... чыстая вадзіца» – кніга Міхася Барэйшы.

Уздоўж

1. Прозвішча аўтаркі дзіцячага верша «Бажык» з 3-га выпуску літаратурнага альманаха «Зялёная лямпа».
 2. Геранія паэмы пра будаўніцтва Наваполацка «Белыя берагі» Валянціна Лукшы Каця ...
 3. Талкачова – імя папулярнай у Беларусі наваполацкай паэтэсы-песенніцы, аўтара зборніка вершаў і песень «Благодарю тебя, судьба».
 4. «... сямейны» – назва кнігі вядомага наваполацкага пісьменніка Вінецса Мудрова.

5. ... Гальпяровіч – імя знакамітага паэта, былога наваполацкага журналіста, галоўнага дырэктара радыёстанцыі «Беларусь», аўтара зборнікаў «Струна», «Брама», «Гэта ўсё для цябе» ды інш.
 6. Вядомая беларуская паэтэса-песенніца, былая наваполацкая карэспандэнтка, аўтар кнігі «Случарыны», «Вяртанне ў заўтра» ды інш.
 12. Народны літаратурна-музычны калектыў, назва якога азначае адметнасць Пегаса.
 13. Паэт, аўтар зборніка «Осень».
 17. «... крыўдзіў, ранкам прашу прабачэння» – пачатак верша Васіля Філіповіча з яго зборніка «Лірыка».
 19. Літаратурнае аб'яднанне, якое дзейнічала ў Наваполацку на працягу некалькіх дзесяткаў гадоў, назва – сінонім слова «Вытокі».
 20. «... у сярэдзіну» – кніга Алеся Аркуша.
 21. Назва верша са зборніка «Карабель мой блакітна-зялёны» былога камсорга новабудоўлі, журналіста Алеся Шпыркова.
 22. «Два ...» – верш з кнігі спевака і паэта Алена.
 24. Назва зборнікаў з падзагалоўкам: «Віцебшчына літаратурная», дзе друкаваліся і наваполацкія аўтары (назва абазначае раку, на якой стаіць Наваполацк).

Склала Валянціна СОПІКАВА, г. Наваполацк

Горад, каменем якога я стану

Алег ТАЛАЕЎ

Эсэ
(Газетны варыянт)

(Заканчэнне. Пачатак у №№ 20–23)

Стары корпус педынстытута, што схавалася за мостам. Кожны раз, праезджаючы каля яго, заглядваю ў вокны трэцяга, які лічыцца другім, паверхам. Шукаю цені тых выкладчыкаў і тых студэнтаў, з якімі вучыўся. Калі-небудзь здаецца, што дзесьці там, за вокнамі аўдыторыі, мае аднакашнікі і я. Ды не. Аднакашнікі – там, у «пенале» – новым корпусе. Раскіданыя па паверхах аўдыторыі, кабінеты, кафедры. Раней, хай у цеснаце, мы адчувалі сваё адзінства. Мы – гістфак, лепшы з факультэтаў. А цяпер... Нават спіс лепшых выпускнікоў нагадвае драўляную бірку, прывязаную да пальца нагі... Пацыент хутчэй жывы, чым...? Так, не фотакалажам вызначаецца значнасць навуковай установы. Але прыстойныя публікацыі ў «Беларускім гістарычным часопісе» – гэта вынік працы выпускнікоў БДУ. Амаль знікла пакаленне выкладчыкаў, якія мяне вучылі. Новае пакаленне гісторыкаў-выкладчыкаў педуніверсітэта – таксама птушанята БДУ. За рэдкім (прыемным – мае аднакашнікі) выключэннем. Настаўнікі развучыліся рыхтаваць змену?

Мінск не быў жорсткі да мяне і пасля сканчэння інстытута. Размеркаваўся ў моцную СШ №93, якая стала потым даволі прыстойнай гімназіяй. Выйграў, разам з калегамі, конкурс маладых настаўнікаў Першамайскага раёна. Выкладаў гісторыю ў класе, дзе з 23 вучняў 19 медалістаў. Быў класным кіраўніком у «цяжкім» класе.

Мінск даў усе магчымасці рэалізаваць і свой навуковы патэнцыял, і ажыццявіць педагогічны вопыт, у тым ліку атрыманы ў выхаванні ўласны дзідзеі. Так, вучыўся на стацыянары, і някепска вучыўся – «чырвоны» дыплом...

Сталіца падманула прыгажосцямі перабудовачнага часу. А потым і дзікага капіталістычнага рынку. Пастараюся пра гэта напісаць у асобнай кнізе. «Разухабісты» гэты капіталізм пачатку дзевянастых. З «камкамі» і п'янымі мордамі паўсюль. Горад быў прастуджаны. Хтосьці перахварэў, хтось апусціўся на дно, якое ўсё больш і больш засмоктвала, адных няма, а іншыя – «далече». Многія лаюць катэджавыя пасёлкі каля Мінска, з палацамі нуварышаў. Толькі пуставата там неяк. Няма ні дзіцячага смеху, ні шчырага, а не карпаратыўнага, вяселля. І жыхароў мала відаць. А чалавеку патрэбны чалавек. Інакш усе гэтыя дамы будуць не больш, чым прыгожымі ракавінамі для смажыжы. Хіба не?

Колькі дзяцей бегала па дварах майго маленства! А калектывныя гульні, што запаміналіся на ўсё жыццё? І сем'і з некалькімі дзецьмі – «у цясноце, ды не ў крыўдзе». І шчасце ў вачах братоў, сясцёр, бацькоў, што адчувалі сябе сям'ёй. І песні па святых, дзе за простым сталом усё – і праўда жыцця, і вопыт, і гісторыя, і душа народа. І не трэба было збіраць 14 бацькоў, каб нарадзіць семярых дзяцей. Іншыя каштоўнасці, іншае багацце – дзеці...

Цяпер – пена схлынула, а ад броду паступова, як Свіслач, ачышчаецца і горад, і краіна. А вось жывое расце і ўвышыню, і ўшыркі. Згодныя ці не – справа ваша. Але – вакзал і лядовы палац, манеж і гіпермаркеты. Кватэральна-новабудоўляў. Хіба не за імі будучыня? Важна, каб у гэтым урбаністычным будучым не згубілася мінулае і цяперашняе. А то каменя на камені не застанецца ад Свайго Твару Горада.

Веру, горад пераварыць, адужае ўсе архітэктурныя новаўвядзенні. Калі, канечне, не будуць паўтараць шэдэўраў а-ля Цэрэтэлі. Паспяхова пайшлі шляхам малых форм – і Баба-Камароўка, і фігуры ў скверы на Кірава – гэта новы, але свой, непаўторны вобраз горада. Дзеці нават не вераць, што такога раней не было. І лезуць на каня каля крытага рынку і хочуць сфатаграфавана з бронзавай Дамаю. І не заўсёды дзеці. І не заўсёды цвярозыя. Але – як дзеці малыя. І гэта таксама – мой Мінск. З кафэ-шантанамі на вуліцах і пакуль не адкрытымі туалетамі. З машынамі, як у любым буйным горадзе. Але з куды большай дысцыплінай на дарогах і ветлівасцю ў адносінах да пешаходаў. Драбязя, а прыемна. І справа не ва ўказах. Народ дастаткова выхаваны і падрыхтаваны да такіх паводзін. У суседзях часта не так. Гэта таксама рыса характару майго горада.

Калі я сустракаюся з сябрамі, сваякамі або проста мінчанамі на вуліцах, на працы ці за сталом, мой Мінск становіцца і іх горадам. А іх успрыняць Мінска – маім. Гэта наш горад. Ён і цяпер частка мяне. З яго вакзала я кожны вечар адпраўляўся дахаты ў сваіх армейскіх снах. На старэнькім «ЛАЗе» старога 42-га маршрута. А міма бягуць адзін за адным прыпынкі. Як не хапала мне тваіх дамоў і вуліц у стэпе, дзе на сотні кіламетраў толькі суслікі, а ўсё армейскае падраздзяленне – тры домікі! Але ў сне дамы ёсць: па Кірава – на Свядлова – да Чэрвеньскага – Партызанскі – ну, тут усё па прамой, Велазавод, прывітанне сям'і, Шары – я дома! Дай Бог так і памерці – з усмешкаю, вяртаючыся ў горад свайго дзяцінства.

Як у тым старадаўнім язычніцкім заклінанні: і бачу я Бацьку майго і Маці, што стаяць перада мною. І бачу Братоў сваіх і Сёстраў, што стаяць перада мною. І бачу Продкаў сваіх, што стаяць перада мною... І Усіх Славуных Герояў, што стаяць перада мною... І іду да Вас...

А побач будзе новы Мінск, у якім будуць мае дзеці і ўнукі. Наш Мінск – вечны горад. DIXI.

Нечаканыя сустрэчы

Цікава і прыемна бывае, сустрэўшыся з незнаёмым чалавекам далёка, у чужым горадзе, дзе знаходзіцца праезд, даведацца, што ён чуў, ведае аб тваёй мясцовасці, або сам там бываў, або нават нарадзіўся там. Тады ўспамінаеш, што свет цесны, і сваё месца жыхарства пачынаеш мацней любіць. Вось праклад такой сустрэчы, нязначнай, але і незабыўнай, якая адбылася са мной, жыхаром Талачына.

«Блат» на бальнічнай вахце

Неяк у лютым мне нечакана і тэрмінова спатрэбілася наведаць аднаго чалавека ў бальніцы ў Барысаве. Была другая палова дня, таму я не стаў адпрошвацца з працы, усё роўна пара гадзін нічога не вырашае. Пасля пяці завёў машыну і паехаў. Па дарозе зрабіў некаторыя неабходныя візіты і а палове на дзевяную вечара быў на месцы. А наведванне афіцыйна дазволена толькі да васьмі (значыць, пралічыўся, усё ж трэба было адпрасіцца!). Жанчына на вахце не захацела пусіцца:

– Нават не думайце, сёння якраз сам галоўны ўрач дзяжурыць.

– Дык што я – дарма ехаў, спяшаўся здалёк і ў такое надвор'е, снегапад, па слізкай дарозе?..

– А адкуль вы ехалі?
– З Талачына.
– Праўда? Дык я ж адтуль родам!

Аказалася, што жанчына, Людміла Сяргееўна, нарадзілася ў Малым Гальцэве, адкуль разам з бацькамі выехала, калі было ёй тры гады. З таго часу

на Талачыншчыне не з'яўлялася. Але паведаміла, што хоча пабываць, і калі-небудзь з братам выберацца. З гонарам паказала на мабільным тэлефоне фотаздымак мужчыны з жанчынай:

– Гэта мае дачка і зяць. Зяць у мяне што трэба, шышка вялікая, намеснік пракурора ў Бярэзінскім раёне (так што глядзі, абы-што пра мяне не пішы!). Жылот у яго – во! – зрабіла рукамі ўнушалыны жэст. – Мучное любіць, цэлы дзень розныя булочки і пончыкі есць.

Пытанне аб пропуску само сабой было вырашана станоўча. – Ідзі, толькі глядзі, асцярожна, бо сёння сам галоўны ўрач дзяжурыць.

Так мяне прапусцілі «па блаце» ў той час, калі іншым уваход мог бы быць і забаронены.

Дарэчы, праз некалькі дзён мне выпадкова стала вядома, што ў Малым Гальцэве ў 1892 годзе нарадзіўся Іван Казлоўскі, паэт, вядомы пад псеўданімам Іван Батрак (жыў у Расіі, пісаў на рускай мове, у 1938 годзе загінуў у лагеры, рэпрэсаваны). А прозвішча Людмілы Сяргееўны па мацеры таксама Казлоўская. Цяпер думаю, ці не нашчадак яна таго паэта...

Сяргей АБРАМОВІЧ

Страусы – беларусам не экзотыка?

Фота з в. Мосар Глыбоцкага раёна Алы НЕВЯРОВІЧ

Адказы на крыжаванку, змешчаную у №23

Уздоўж. 5. Перадавая. **6.** Мост. **7.** Цэнз. **9.** «Сцюжа». **10.** Лаўрэат. **12.** Бліндаж. **14.** Нізка. **19.** Рыбалка. **20.** Грыгары. **21.** Лесавік. **22.** Нукліды. **25.** Зграя. **30.** Сядзіба. **31.** Штонікі. **32.** Дашук. **33.** Куля. **34.** Крык. **35.** Скарынкін.

Упоперак. 1. «Апостал». **2.** Савіцкі. **3.** Парожак. **4.** Вячэлле. **6.** Марш. **8.** Зона. **11.** Артылерыя. **13.** Агароднік. **15.** Слава. **16.** Байка. **17.** Агонь. **18.** Бычкі. **23.** «Язык». **24.** «Абеліск». **26.** Гравюра. **27.** Акупант. **28.** Старына. **29.** Знак.

Сябры, наступны нумар «Краязнаўчай газеты» выйдзе 10 ліпеня гэтага года. Да сустрэчы ў другім паўгоддзі!

Ліпень

Лоеўская бітва, бітва паміж казацка-сялянскімі атрадамі і войскам ВКЛ у час антыфеадалнай вайны 1648–1651 гг. на Украіне і Беларусі (1649) – 360 гадоў.

1 – Люблінская унія, міжнародна-прававы акт аб'яднання ВКЛ і Польшчы ў федэратыўную дзяржаву Рэч Паспалітую (1569) – 440 гадоў з часу прыняцця.

1 – «Прыпяцкі», Нацыянальны парк, дзяржаўная прыродаахоўная ўстанова (Жытк., Лельч. і Петрык. р-ны; 1969) – 40 гадоў з часу стварэння.

3 – Вызваленне Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў у Вялікую Айчынную вайну (1944) – 65 гадоў.

5 – «Хатынь», мемарыяльны комплекс на ўшанаванне памяці жыхароў в. Хатынь Лагойскага раёна і іншых беларускіх вёсак, знішчаных нямецка-фашысцкімі захопнікамі разам з насельніцтвам у Вялікую Айчынную вайну (Лагойс. р-н; 1969) – 40 гадоў з часу адкрыцця.

11 – Вуячыч Віктар Лук'янавіч (1934–1999), эстрадны спявак, народны артыст Беларусі – 75 гадоў з дня нараджэння.

18 – Беларускі дзяржаўны маладзёжны тэатр (Мінск; 1984) – 25 гадоў з часу стварэння (адкрыты 30.04.1986 г.).

21 – Каваленка Віктар Антонавіч (1929, Валож. р-н – 2001), крытык, літаратуразнаўца, празаік, акадэмік НАН Беларусі, заслужаны дзеяч навукі Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Якуба Коласа (1980) – 80 гадоў з дня нараджэння.

23 – Кірвель Анатоль Мядодзьевіч (1939, Докш. р-н), пісьменнік – 70 гадоў з дня нараджэння.

29 – Цэнтральная гарадская бібліятэка імя Янкі Купалы ДУ «Цэнтралізаваная сістэма дзяржаўных публічных бібліятэк г. Мінска» (1949) – 60 гадоў з часу заснавання.

31 – Мінскі абласны краязнаўчы музей (Маладзечна; 1959) – 50 гадоў з часу заснавання (адкрыты 26.04.1964).

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 г.)

ІРХА – 1) ірша, вузенькая палоска скуры альбо аўчыны, якую краўцы закладвалі (іршылі) у шво кажуха, рукавіцы і інш.; 2) тасёмка або вузкая палоска аўчыны, якой абшывалі (аблямоўвалі) край світы або кажуха.

ІСТОПКА – тое, што і *варыўня*. Старадаўняя гаспадарчая пабудова зрубнай канструкцыі для захоўвання харчовых прыпасаў. Лакальная назва – сцёлка. У варыўні трымалі невялікія гаспадарчыя прылады.

Ставілі асобна ці ў агульным комплексе гаспадарчых пабудоваў. У вялікіх маразы абгаравалася печкай-каменкай або жарам. Найбольшае пашырэнне мела ў тых рэгіёнах, дзе ўзровень грунтовых водаў не даваў магчымасці будаваць склеп (Палессе, Віцебшчына і інш.). Пры неабходнасці істопка магла быць пераабсталяваная пад жылое памяшканне.

ІЎЕ – гарадскі пасёлак, цэнтр Іўеўскага раёна на рацэ Іўянка. Вядомае з XV ст. як маёнтак П. Мандзігерда (з 1444 г.). З XVI ст. мястэчка Ашмянскага пав. Віленска-

га ваяв. ВКЛ. У XVI–XVIII стст. ім валодалі Забжэзінскі, Кішкі, Сапегі, з 1752 г. – Агінскія, у XIX ст. – Тызенгаўзы і Замойскія. У 2-й пал. XVI ст. пабудаваны кальвінскі збор, пры якім існавала школа (у 1585–1593 гг. рэктарам быў мысліцель-гуманіст, паэт-лацініст і педагог Ян Ліцыйні Намыслоўскі).

У XVII ст. пабудаваны мураваны касцёл і кляштар бернардынцаў, драўляны парафіяльны касцёл (не збярогся), у 1765 г. – шпіталь. У XVI–XIX стст. існавалі Іўеўскія сядзібы, злучаныя з гандлёвай плошчай дарогаю. Уключалі драўляны палац, пладовы і так званы «італьянскі» (з лабірынтамі і мураваным гротам) сады, гаспадарчы комплекс – жылля дамы парабкаў, гумно з двума тэкамі, абора, адрына, стайні і інш. У будаўніцтве ўдзельнічалі мясцовыя дойліды з в. Дойліды Іўеўскага раёна: Валенты, Адам і Марцін Стасевічы, Юрка Тамковіч, Стась Самшэвіч, Пётр і Адам Сузыновічы, Сцяпан і Андрэй Рудыя, Сцяпан Капайла, Стась Лянцэвіч, Ян Банаюс.

З 1795 г. – у складзе Расійскай імперыі, у 1921–1939 гг. – у складзе Польшчы. З 1 студзеня 1940 г. – гарадскі пасёлак, цэнтр раёна. Нямецка-фашысцкімі захопнікамі акупаванае з чэрвеня 1941 г. па 7 ліпеня 1944 г.

Насення захаваліся касцёл і кляштар бернардынцаў, пабудаваны ў 1600 г., і драўляная мячэць (пабудаваная ў 1884 г.).

Касцёл кляштара бернардынцаў і мячэць у Іўі

Газета зарэгістравана ў Міністэрстве інфармацыі Рэспублікі Беларусь. Рэгістрацыйнае пасведчанне № 2019 ад 19.03.2003 г. Заснавальнікі: грамадскае аб'яднанне «Беларускі фонд культуры», вытворчае прыватнае ўнітарнае прадпрыемства «Светач», Гілеп Уладзімір Аляксандравіч.

Краязнаўчая газета

Індэкс індывідуальнай падпіскі – 63320
ведамаснай – 633202

Галоўны рэдактар – Уладзімір ГІЛЕП
Намеснік галоўнага рэдактара
Уладзімір Пучынскі.
Рэдакцыя: Анатоль Бутэвіч, Андрэй Вірчак, Анатоль Грышкевіч, Алякс Карлюкевіч, Лідыя Кулажанка, Адам Мальдзіс, Вячаслаў Рагойша, Віталь Скалабан, Віктар Хурсік.

Наш адрас:
220029, г. Мінск,
вул. Камунальная
набарэжная, 6.
Тэл. 283 28 26,
334 61 62.
Тэл./факс 334-42-03
E-mail: kraga@tut.by

З-за абмежаванасці сродкаў выданне безгаранарнае. Аўтарскія рукапісы не рэцензуюцца і не вяртаюцца. Аўтары допісаў у рэдакцыю паведамляюць сваё прозвішча, імя і імя па бацьку, асноўнае месца працы, зваротны адрас. Меркаванні аўтараў могуць не адпавядаць пункту гледжання рэдакцыі. Аўтары нясуць адказнасць за дакладнасць матэрыялаў. Пры перадруку спасылка на «Краязнаўчую газету» абавязковая.

Падпісана да друку: 25.06.2009.
Газета надрукавана ў друкарні УДА «Знаменне» (Мінск, вул. Каржанеўскага, 14). Ліцэнзія ЛП № 02330/0150475 ад 25.10.2009.
Заказ 610.